

První římské mince v karlovarském muzeu

Jan Tajer, Muzeum Karlovy Vary

Do sbírek Muzea Karlovy Vary nám v nedávné době přibýly zajímavé mincovní nálezy. Jedná se o římský denár a follis. Období doby římské, tedy první čtyři století nového letopočtu, je v našem kraji archeologicky téměř nezachytitelné. Proto jsou i tyto drobné nálezy významným kamínkem do mozaiky poznání pravěku# na našem území.

Denár nalezl pan Vít Čepelák již v roce 1966 na staré cestě vedoucí z Radošova (k. ú. Radošov u Kyselky). Tato cesta vedoucí od tzv. Radovanova brodu přes pravěké hradiště dále do Vojenského újezdu Hradiště je původem středověká zemská stezka a nelze vyloučit ani její pravěké staří. V roce 2017 byla tato mince předána do sbírek Muzea Karlovy Vary (Klsák 2017).

Follis našel na jaře roku 2018 na poli u obce Počerny u Karlových Varů (přibližně 350 m jihozápadně od vesnice) pan Roman Žemlička, který jej předal do Muzea Karlovy Vary. Místo samotného nálezu se nachází mimo známé historické komunikační trasy, ale na exponované terénní hraně nad železniční tratí a údolím řeky Ohře. Při povrchovém průzkumu lokality nebyly nalezeny žádné další artefakty, takže mince zůstala pouze solitérním nálezem.

U obou mincí bylo určeno složení mincovního kovu pomocí rentgenfluorescenční analýzy (XRF). Jedná se o nedestruktivní metodu, kdy měříme charakteristické rentgenové záření vybuzevané ozařováním vzorku. Nevýhodou metody XRF je pak zachycení situace měřeného předmětu pouze v povrchové vrstvě. Výsledky proto mohou být značně zkreslené silnější korozní vrstvou na povrchu. Dobře zachovalé a relativně čerstvě očištěné předměty

jsou proto pro tento druh analýzy nevhodnější. U denáru císaře Hadriána měření potvrdilo vysoký obsah stříbra, kolem 90 %. U follisu císaře Konstantina se naopak jedná o měděnou slitinu s malým obsahem stříbra, cca 3 % (Fikrle 2018).

Denár, denarius

Denáry jsou stříbrné mince poprvé ražené ve 3. století před naším letopočtem. Název mince je odvozen z latinského *denna*, tedy deset, protože nejdříve jeho hodnota odpovídala deseti měděným asům. Císařem Augustem byl v roce 23 před naším letopočtem denár stanoven jako 1/84 římské libry, tedy 3,89 gramu a stal se základním nominálem mincovního systému. Jelikož ražba probíhala metodou *Al marco**, může jeho hmotnost kolísat. Rovněž klesal podíl drahého kovu z původních 98 % až k 60 % za vlády severovské dynastie (193–235 našeho letopočtu). Vzácně ražené denáry konce 3. století byly prakticky měděné a denár zanikl Diocletianovou mincovní reformou v roce 294 našeho letopočtu (Petráň et Fridrichovský 2008).

Denár císaře Hadriána (Radošov)

Objevený denár z Radošova má na lící straně mince (aversu) portrét císaře Hadriána v grekizujícím stylu. Na hlavě panovníka je vavřínový věnec, který se od počátku císařství stal oficiálním symbolem římských císařů. Dále má císař ve vlasech stuhu, což je spolu s plnovousem typicky řecký vliv. Na minci je nápis: *IMP CAESAR TRAIAN HADRIANVS AVG**. Na rubové straně mince (reversu) je zobrazena sedící bohyně *Libertas*. Je zobrazována s žezlem

Pravěk pro naši archeologii končí až raným středověkem, přibližně rokem 570 našeho letopočtu. Pokud by k podobnému nálezu došlo například v Itálii, pak by byl správný termín starověk.

v levé a ratolestí v pravé ruce. Na minci je text: PM TRP COSIII*. Exerg* nese LIB PUB*. Ražba je označena v mincovně Řím. Minci lze datovat do raného období vlády Hadriána mezi lety 119–122 našeho letopočtu, kdy došlo ke změně aversu mince (Katalog RIC 127; Metlička 2018, Kampmann 2020).

Publius Aelius Hadrianus

(*24. 1. 76 n. l. – †10. 7. 138 n. l.)

Syn Publia Aelia Hadriana Afra a Domitie Pauliny se narodil v Italice v Hispánii, ale Historia Augusta udává jako místo narození Řím. Po smrti otce byla jeho výchova svěřena Publiu Acciliu Attianovi a synovci Hadriánovy babičky, Marku Ulpiu Traianovi, budoucímu císaři. O jeho adopci Traianem se vedou spory, ale faktem zůstává, že byl armádou a senátem za císaře bez průtahů uznán. V roce 100 nebo 101 se Hadrián oženil s Traianovou neteří Vibii Augustou. Manželství zůstalo bezdětné a tak Hadrián na konci svého života adoptoval Lucia Aelia, který však v lednu roku 138 zemřel. Měsíc poté adoptoval Antonina Pia. Císař zemřel po dlouhých bolestech v červenci roku 138. Předpokládá se, že jeho smrt byla způsobena selháním srdce, neboť studie císařových soch zveřejněná v roce 1980 prokázala nepravidelnost jeho ušních lalůčků, což je spojováno s ischemickou chorobou srdeční (Petraakis 1980).

Vzhledem k tomu, že expanzivní politika jeho předchůdce říši ekonomicky vyčerpala, rozhodl se Hadrián zahraniční politiku změnit. vzdal se nově dobytých provincií (Arménie a Mezopotámie) kromě Dacie. Provedl reorganizaci armády, kdy část vyčlenil pro stálou službu v ohrožených částech hranice. To mimo vyšší flexibility způsobilo i větší zapojení armády do správy a ekonomiky regionu.

Zavedená opatření a reformy mu umožnily říši po ekonomické stránce stabilizovat. Kromě potlačení Bar Kochbova povstání v letech 132–135 se za své vlády nepotýkal s žádnou válkou.

Hadrián chápal římskou říši jako celek a ne jako Řím a porobené národy. Jako jediný císař procestoval prakticky celou říši. Snažil se poznat a řešit problémy jednotlivých provincií. Přestože se snažil neprotežovat jednu část říše oproti jiné, jedna zem mu přesto učarovala. Bylo jí Řecko, neboť Hadrián obdivoval jeho kulturu, historii a duchovní hodnoty. Sám císař byl činný literárně, psal řecky i latinsky. Sepsal svůj vlastní životopis, který se bohužel nedochoval. Byl prvním císařem, jež si na znamení úcty k řeckým filosofům nechal narůst plnovous (jiné prameny ale uvádějí, že tak učinil kvůli nehezké jizvě na tváři).

Ke konci své vlády začal Hadrián výrazně posilovat svou moc na úkor senátu a rovněž přehlížel římské tradice. Senát ho proto odmítl posmrtně zbožštit. Tuto poctu mu vymohl až jeho adoptivní syn a nástupce Antoninus Pius (Spartianus 1982, Petráň et Fridrichovský 2008).

Follis

Jedná se o bronzovou minci zavedenou Diocletianovou mincovní reformou v roce 294 našeho letopočtu, kdy nahradila starší

a znehodnocený antoninián. Jedná se o minci o hmotnosti 10 gramů a průměru cca 28 mm. Za vlády tetrarchů byly raženy i drobnější mince, u kterých ale není jasné, zda jde o díly anebo o redukci mince samé. U těchto nominálů známe názvy, které ale nejsme zpravidla schopni přiřadit nacházeným mincím (2-maiorina, maiorina, centenionalis, 1/2-centenionalis). Proto jsou dnes tyto mince konvenčně rozděleny dle průměru do čtyř skupin AE 1 až 4. Skupina AE 1 je o průměru nad 25 mm, skupina AE 2 o průměru 20–24 mm, skupina AE 3 o průměru 17–19 mm a skupina AE 4 s průměrem menším než 17 mm. Toto rozdělení se však může u různých autorů lišit. Rovněž není zcela jasné, zda byla mince zrušena mincovní reformou Constantina I., nebo se začlenila do nového systému. Každopádně v této době měl follis hmotnost již jen 1,5 gramu (Petráň et Fridrichovský 2008; Vlček 2014, 10).

Follis (AE 3) Constantina I. (Počerny)

Nalezená mince je bohužel výrazně poškozena korozi, což ztěžuje její přesné datové určení. Na aversu je poprsí císaře Constantina I. zprava. Na hlavě panovníka lze rozpoznat rosetový diadém. Opis se nedochoval v úplnosti, čitelná je pouze značka mincovny v exergu*. Na reversu jsou znázorněni dva vojáci se štíty a oštěpy proti sobě, mezi nimi jsou dvě standarty. Dle literatury je v aversu nápis: [CONSTANTI-NVS MAX AVG]* a v reversu

[GLOR-IA EXERC-ITVS]*. Na exergu* je patrný [.] SMHB*, tedy mincovna Heraclea. Ražba mince je řazena do období 330–333 našeho letopočtu (katalog RIC 7, 558 č. 121; Militký 2018).

Flavius Valerius Constantinus I. (Veliký)

(*27. 2. 274 n. l. – †22. 5. 337 n. l.)

Syn Constantia I. Chlora a Heleny se narodil v Naissu v Horní Moesii (dnes Niš v Srbsku). Poté, co byl v roce 293 jeho otec prohlášen caesarem, dostal se Constantinus na Diocletianův dvůr. Neminula jej vojenská služba, pod vedením císaře Galeriana se účastnil bojů s Peršany. V roce 305 odešel do Británie. Zde byl následujícího roku, po smrti svého otce, legiemi prohlášen augustem*. Galerius tuto volbu neuznal a jmenoval jej pouze caesarem*. Císařskou hodnost získal Constantinus až na konci roku 307, po sňatku s Faustou, dcerou Diocletianova spoluvládce Maximiana.

Constantinus I. se projevil jako zdatný politik a válečník. Bojoval proti germánským kmenům na rýnské hranici a rovněž v Galii, kde v roce 310 porazil a zlikvidoval uzurpátora Maximiana. Po smrti císaře Galeriana v roce 311 došlo k otevřenému nepřátelství a řadě vojenských střetnutí s Maximianovým synem

Maxentiem. Tato válka vyvrcholila v roce 312 bitvou u Milvijského mostu, kde byl Maxentius zabit. Po bitvě předal vládu nad východní polovinou říše Liciniovii. Tato spoluvláda byla problematická a po řadě jednání a dalších válečných střetech byl Licinius v roce 324 poražen a následujícího roku popraven. Tímto se Constantinus I. stal jediným vládcem celé říše a ukončil období tzv. tetrarchie.

Constantinus I. pokračoval v Diocletianových vojenských reformách. Neobnovil pretořínskou gardu, která se ukázala jako krajně nespolehlivá a destabilizující. Začal do armády začleňovat, i přes jejich částečně sporné vojenské kvality, příslušníky germánských kmenů. Armáda byla rovněž rozdělena na mobilní část schopnou zasáhnout, kde bylo třeba, a na stále hraniční jednotky. Zavedl pružnější administrativu a posílil vliv senátu. V roce 330 založil nové sídelní město Konstantinopol (dnešní Istanbul), čímž došlo k postupnému oslabení významu města Řím, neboť správa říše se přesunula na východ do Konstantinopolu. Další reforma se pak týkala náboženství. Již v roce 311 vydal Galerius, Licinius I. a Constantinus I. Serdický edikt, kterým byla udělena všem křesťanům svoboda vyznání. Ovšem teprve v roce 313 se Constantinus s Liciniem prostřednictvím Milánského ediktu rozhodli předchozí plně respektovat. Constantinus v průběhu své vlády křesťany výrazně podporoval a snažil se o co nejtěsnější spolupráci státu a církve. Císař a jeho poradci si uvědomovali, že nové náboženství může působit jako významný jednotící prvek mezi vrstvami obyvatelstva. Než o víru šlo tedy spíše o politický tah, neboť sám Constantinus se nechal pokřtít až krátce před svou smrtí (Petraš et Fridrichovský 2008, Kampmann 2020).

Z karlovarského kraje zatím není známo mnoho dokladů o osídlení z doby římské. Dvě výše popisované mince jsou zatím prvními prokazatelnými nálezy na území našeho kraje a zároveň se jedná o první mince z tohoto období ve sbírkách Muzea Karlovy Vary. Nejstarší zmínka o římských mincích na území dnešního Karlovarského kraje je z roku 1807, kdy Johann Wolfgang Goethe mince koupil v Lokti od místního sedláka. Není ovšem jasné, kde

a jak k nim zdejší sedlák přišel. Goethe si koupené mince pravděpodobně odvezl s sebou a jejich další osud není rovněž znám (Klsák et al. 2011). Další mince ze starověkého období se nacházejí ve sbírkách Chebského muzea, ale jejich původ je rovněž nejistý. ■

*Vysvětlivky

AI marco – způsob ražby mincí, při kterém se z určitého množství drahého kovurazil přesně stanovený počet mincí. Hmotnost mincí tedy kolísala.

AVG – *augustus* – původně čestný přívlastek udělený Octavianovi. Později tento titul označoval vládce či spoluvládce s rovnocennými právy. Titul bývá vkládán hned za jméno nebo jím opis končí.

Caesar – titul odvozený od příjmení Gaia Julia Caesara. Ten převzal jeho adoptivní syn Octavianus a další členové dynastie. Od vlády císaře Hadriána se tento titul používá pro předešle stanoveného následníka.

COS – *consul* – za republiky nejvyšší vládní úřad, do císařství přešel jako vysoce prestižní čestná funkce. V období republiky byli voleni dva konzulové, úřad zastávali od 1. ledna do 31. prosince. Později, za císařství, se konzulové střídali vícekrát do roka. Řada císařů tento úřad zastávala, často opakovaně. Počínaje druhým konzulátem je vždy uvedena římská číslice, která značí, pokolikáté císař úřad zastává. Na mincích některých císařů se však po řadu let uvádělo pořadí posledního konzulátu, takže lze použít pouze k určení data post quem.

Exerg – *exergus* (z lat. úseč, výseč) – menší část mincovního pole, většinou v dolní části. Od ostatního pole může být oddělena čarou, v exergu je často umístěna značka mincovny.

GLORIA EXERCITVS – *sláva vojska* – oslavný opis vyskytující se na mincích po roce 330 našeho letopočtu.

IMP – *imperator* – titul převzatý z období římské republiky, původně znamenal vítězného vojevůdce. V období císařství za Vespasianovy vlády (69–79 našeho letopočtu) nabývá obecného významu vládce. Tímto titulem většina opisů začíná. Pokud je, však zařazen na konci opisu znamená proklamaci císaře vítězným vojskem.

LIB PUB – *libertas publica* – personifikace veřejné svobody, jedné z římských ctností.

MAX – *maximus* (z lat. veliký) – například Constantinus I. Veliký.

PM – *pontifex maximus* – označení úřadu nejvyššího velekněze, který většina císařů před nástupem křesťanství zastávala.

RIC – *Roman Imperial Coinage* – anglický katalog mincí, dnes víceméně standardní mezinárodně používané označení dané mince.

TRP – *tribunicia potestas* (z lat. tribunů lidu) – titul v období republiky, kdy byla tribunská moc jedním z pilířů státu a vyplývala z ní (vedle senátu a dalších institucí) moc zákonodárná, soudní a správní. Tuto funkci přejala římská císařství z dob republiky, ovšem s tím rozdílem, že tato funkce byla zpravidla vyhrazena císařům. Ti přijímali tribunát opakovaně každý rok, neboť funkční období bylo jednorokní. Známe-li tedy rok trvání prvního tribunátu, můžeme poměrně přesně určit datum ražby mince. Počínaje druhým tribunátem je vždy uvedena římská číslice, která značí po kolikáté je úřad císaři svěřen. Bohužel z těchto pravidel existuje řada výjimek.

Literatura:

- Aelius Spartianus: Životopis Hadriánův. Překl. Burian J., Mouchová B. In: Portréty světovládců I, Antická knihovna 47, Praha 1982.
- Fikrie, M. (2018): Zpráva o měření mincí metodou XRF, 2 pp. [Depon in: Archiv Muzea Karlovy Vary].
- Kampmann U. (2020): Die Münzen der römischen Kaiserzeit. – Regenstauf, 544 pp.
- Klsák J., Prekop F., Svoboda L., Šebesta P. et Tajer J. (2011): 100 let terénní archeologie v Karlovarském kraji. – Muzeum Karlovy Vary, Karlovy Vary, 91 pp.
- Klsák J. (2017): Předávací protokol. [Depon in: Archiv Muzea Karlovy Vary].
- Petrakis N. L. (1980): Diagonal Earlobe Creases, Type A Behavior and the Death of Emperor Hadrian. – Western Journal of Medicine, 132(1), 87–91.
- Petraň Z. et Fridrichovský J. (2008): Encyklopedie římských císařů a císařoven z pohledu jejich mincí. – Libri, Praha, 365 pp.
- Militký J. (2018): Odborný posudek, 1 pp. [Depon in: Archiv Muzea Karlovy Vary].
- Metlička M. (2018): Odborný posudek, 1 pp. [Depon in: Archiv Muzea Karlovy Vary].
- Vlček J. (2014): Ikonografie římských mincí v období vlády Constantinovské dynastie. – Ms., 58 pp. [Bakalářská práce; depon in: FF UK, Praha].